

DESPRE UN STÎLP MILIAR DESCOPERIT LA MÎNĂSTIREA SAUN (jud. Tulcea)

Dintre numeroasele vestigii arheologice, care contribuie la îmbogățirea cunoștințelor privitoare la istoria economică și politică a teritoriilor romane, stîlpii miliari prezintă o importanță aparte.

Cu toate că, cele mai multe dintre bornele militare cunoscute astăzi, provin din descoperiri fortuite, statistic, densitatea lor este direct proporțională perioadelor de înflorire sau de decădere ale Imperiului roman.

Din acest punct de vedere descoperirea unui nou stîlp miliar pe teritoriul Dobrogei, reprezintă un fapt îmbucurător, iar prezentarea lui, o necesitate științifică.

În toamna anului 1975, conducerea C.A.P. Niculițel ne-a făcut cunoscut că arăturile de toamnă, executate în apropierea Mînăstirii Saun, au scos la lumină o coloană de calcar cu inscripție și un postament rotund din aceeași rocă, ambele obiecte fiind transportate în curtea mînăstirii. Deplasîndu-ne la fața locului am constatat că era vorba despre un stîlp miliar distrus din antichitate al cărui postament nu a putut fi recuperat (Fig. 1).

Miliarul a fost executat din calcar cretacic, prezentîndu-se sub forma unei coloane cu diametrul de aproximativ 0,32 m (0,0315 m), spartă longitudinal și la partea inferioară, purtînd ușoare spărturi și incizii recente provocate de lama tractorului.

Înălțimea sa actuală este de 1,285 m.

Pe $\frac{3}{4}$ din circumferința coloanei s-au păstrat 11 rînduri dintr-o inscripție martelată din antichitate. Literele, destul de îngrijite, au înălțimea de 6 cm. în rîndul 1, și de 5 cm în celelalte rînduri. Distanța dintre rînduri fiind de 2–2,5 cm., numărul literelor pe rînduri variază între 7 în rîndul 1 și 11 în rîndul 4. Ca semn de punctuație, inscripția folosește punctul. (Fig. 2).

Precum se observă, pe miliarul recent descoperit, apare o dedicație făcută unor împărați care au suferit după moarte „*damnatio memoriae*”

și ale căror nume au fost martelate în inscripție. Coroborat paleografia inscripției, acest detaliu ne ajută să plasăm cronologic miliarul de lângă Minăstirea Saun în perioada anarhiei militare, când sînt înregistrate cele mai numeroase acțiuni de condamnare a memoriei împăraților dispăruți.

Reținem, că inscripția folosește cazul dativ și că în titulatura celor doi împărați apare titlul triumfal de Dacicus Maximus în rîndurile 7 și 15. Este cunoscut faptul că singurii împărați romani care au purtat în mod real și nu prin transfer de „cognomina triumphalia”, titlul de Dacicus Maximus, au fost Traian și Maximin Tracul¹.

Această constatare care ne scutește de alte investigații, ne dă posibilitatea să întregim rîndurile 18 și 16 prin „Sarmatico Maximo” și rîndurile 14–15 prin „Germanico Maximo”. Cele trei titluri triumfale apar în majoritatea inscripțiilor din vremea lui Maximin Tracul².

În ordinea transpunerii lor în inscripția de față, ele sînt : Germanicus Maximus, Dacicus Maximus, Sarmaticus Maximus. În acest fel avem posibilitatea să completăm și rîndul 6, distrus, prin „Germanico Maximo”, iar rîndurile 2 și 3, martelate, cu numele lui Maximin la dativ „C. Iulio Vero Maximino”. Cel de-al doilea nume martelat aparține în mod sigur fiului său Maximus, proclamat Caesar la Sirmium, în Pannonia Inferior, la începutul anului 236 e.n., în timpul luptelor cu dacii liberi și sarmații-lazygi.

Rîndurile 11–14 întregite cu numele și titulatura lui Maximus la dativ, pot fi lecturate astfel :

r – 11 – [C. Iulio Vero.

r – 12 – Maximo n] o

r – 13 – [bilissimo

r – 14 – Caes(ari)

urmînd apoi „cognomina triumphalia” – Germanico Maximo, Dacico Maximo și Sarmatico Maximo.

Ultimul rînd al inscripției de pe miliar, cu distanța în „millia passum” de la cea mai apropiată așezare importantă, lipsește datorită spărturii antice a coloanei de calcar.

Problema care se pune, este de a stabili în primul rînd configurația așezărilor romane situate pe importantul drum roman al limes-ului nord-dobrogean. Recentele descoperiri arheologice, ca și observațiile de teren făcute în această zonă ne permit următoarele constatări :

Minăstirea Saun se află situată pe malul lacului Telincea care are corespondență spre vest cu lacurile Rotund și Saun, iar spre est de lacul Parcheș, lacuri situate în zona mlăștinoasă care desparte uscatul de cursul actual al Dunării, dar care, în antichitate, reprezenta o mare întindere de apă pe unde corăbiile puteau acosta în apropierea malurilor abrupte ale unui golf natural.

Încă din timpuri străvechi, datorită poziției geografice favorabile, populația băștinașă și-a durat pe aceste maluri așezări statornice și fortifica-

¹ Cf. N. Gostar, Les titres impériaux Dacicus Maximus et Carpius Maximus, în *Actes de la XIIe – conférence internationale d'études classiques „Eirene”, Cluj-Napoca, 2–7 oct. 1972*, p. 649.

² *Ibidem*, p. 648.

ții durabile. Golful era flancat spre vest de un „oppidum” la Noviodunum, iar spre est de așezarea de lângă Parcheș, din punctul „Bugeac”. În locul în care apele golfului pătrundeau cel mai adânc în uscat, în partea de vest a actualului lac Saun, se afla o veche așezare tracică. Locul, numit „la Baroană”, se înfățișează și astăzi ca un platou înalt, de aproximativ 25 ha., apărat natural din trei părți, căruia apele i-au surpat malul abrupt. În ruptura malului se pot observa fazele de locuire traco-getică, care încep din Hallstatt-ul mijlociu (faza Babadag III) și sfârșesc foarte probabil în pragul cuceririi romane când așezarea își încetează existența. În imediata vecinătate, spre est, dincolo de ceea ce astăzi constituie așa numitul „ceair al lui Iancu”, loc mlăștinos unde în antichitate se vărsa apa Iancului, izvorită din dealurile Niculițelului, s-a constituit în epoca romană o așezare întinsă. Această așezare este situată ca și precedenta pe un platou înalt, dar nu pe malul apei, ci mai în interior, avînd probabil cu caracter predominant agricol. Romanii au construit la „Pontonul Vechi”, lângă Isaccea, noul Noviodunum³, importantă stațiune a flotei dunărene — „classis Flavia Moesica”, iar lângă vechea așezare de la Bugeac, au ridicat o nouă fortificație⁴, deasupra căreia se află actualul sat Parcheș. La aproximativ mijlocul distanței dintre această fortificație și așezarea romană de lângă Ceairul Iancului, pe o terasă înaltă situată la circa 1 km sud de Mănăstirea Saun, a fost descoperit miliarul din vremea lui Maximian Tracul, iar în apropiere au fost identificate, o așezare de epocă romană și una feudal-timpurie.

Principalul drum roman care unea Noviodunum cu Aegyssus, cele mai importante cetăți ale limes-ului nord dobrogean, urma, foarte probabil, un traseu apropiat actualului drum național Isacea — Tulcea. Pe baza cercetărilor arheologice și a observațiilor de teren, cu posibile modificări ulterioare de detaliu, în funcție de viitoarele cercetări arheologice și interpretări aerofotogrametrice, vom încerca să-l urmărim în zona noastră de referință (Fig. 3). Pornind din partea de sud-est a cetății Noviodunum, urma spre sud-vest șirul „Movilelor Dese”, tăind actualul drum național la 2,5 km sud-est de Isaccea⁵, îndreptîndu-se spre sud-vest, pînă în apropierea locului unde a fost descoperită „villa rustică” de la Kapaclia⁶, de unde, făcînd un scurt înconjur, se îndrepta spre sud-est în linie dreaptă pe lângă „Movila Pășoacel”, în apropierea căreia a fost localizată o altă „villa rustică”. De aici, drumul se bifurca: o semită era orientată spre nord-est, unde se afla așezarea de la „Ceairul Iancului”, drumul principal, îndreptîndu-se printr-un șir de movile spre importanta așezare de la poalele dealurilor Niculițelului⁷. De la Niculițel, porneau două drumuri

³ Vezi săpăturile de salvare de la Noviodunum, în *MCA*, vol. IV 1975, p. 155 și urm.

⁴ Gh. Ștefan, *La legio I et la défense de la frontière danubienne au IVe s. de n.e.*, în *Nouvelles Études d'Histoire* București 1955, p. 147.

⁵ Vezi în acest sens lucrarea lui Al. S. Ștefan, *Noviodunum*. (Introspecție aerofotografică), în *BMI*, cu nr. 1/1973, cu restituția fotografiei aeriene, unde apare traseul drumului roman care pornea de la Noviodunum, traversînd spre sud-vest necropola cetății.

⁶ V. H. Baumann, *Observații arheologice asupra poziției și cronologiei așezărilor romane din zona de nord a Niculițelului în „Peuce”, IV. 1973—1975, p. 109—110.*

⁷ *Ibidem*, și nota 3 cu bibliografie.

importante : unul spre nord-est și altul spre est. Acesta din urmă mergea pe la poalele dealului Sarica, cotind apoi spre sud pentru a se întâlni cu un alt drum care urma cursul văii Telița. Drumul principal, care pornea de la Niculițel, era orientat spre nord-est, urmînd aproximativ traseul vechiului drum al Niculițelului, cotind apoi spre nord, în dreptul Mînăstirei Saun, ocolind așezarea romană de aici. Revenind spre sud-est, pe lîngă „Valea Adîncă”, se îndreaptă apoi din nou, spre nord, pe la poalele dealului „Ogurului”, pînă ajungea la Parcheș, de unde urma cursul apei pînă la Somova.

Am încercat această sumară schiță a unei mici porțiuni din drumul roman nord-dobrogean, întrucît miliarul recent descoperit ne pune în fața unei probleme de topografie antică.

Folosirea dativului în textul inscripției de pe miliar, ne îndeamnă să-l considerăm opera locuitorilor din așezarea de lîngă Mînăstirea Saun pe teritoriul căreia trecea drumul roman⁸ și la refacerea căruia contribuiseră cu toții.

Calculînd distanțele în „millia passum”, conform traseului schițat mai sus, obținem următoarele rezultate :

Noviodunum-Niculițel = aprox. 7 M.P.

Niculițel-Saun (așezare romană) = aprox. 4 M.P.

Saun (așezare romană) – Parcheș = aprox. 6 M.P.

În linie dreaptă distanța dintre Noviodunum și fortificația de la Parcheș este de 6.400 de pași, iar pînă la așezarea de la Saun, de 5.400 pași. Urmînd însă configurația terenului care nu permitea în această zonă legătura directă pe uscat între fortificațiile de la Noviodunum și Parcheș, drumul roman unea toate așezările situate în apropierea Dunării, facilitînd în acest fel aspectul ofensiv – defensiv al unui limes natural, printr-o ușoară deplasare și o bună aprovizionare a trupelor ca și prin posibilitatea unor retrageri strategice devenite necesare în pragul secolului al III-lea.

Revenind la miliarul descoperit recent, bănuim că la sfîrșitul inscripției, era menționată distanța în mii de pași de la cea mai apropiată așezare, în cazul nostru aceea de la Niculițel, pînă la locul unde fusese fixat pe marginea drumului de către comunitatea din așezarea de lîngă Mînăstirea Saun.

Pornind de la aceste considerente, propunem următoarea lectură posibilă a miliarului :

„IMP(eratori), CAES(ari)

[C. Iulio Vero

Maximino],

PIO FELICI IN

VICTO AVG(usto)

⁸ R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, IVe éd. Paris, 1914, p. 272 (A. Bornes milliaires – cf Bergier, *Hist. des grands chemins de l'Empire romain*, II, p. 757 și urm).

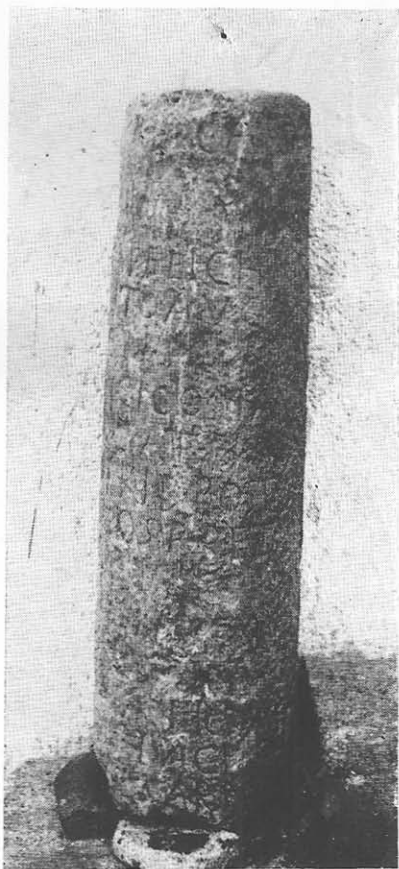

Fig. 1. Miliarul de pe lângă
Minăstirea Saun.

IMP·CAES·
 ······
 ······
 PIO FELICI IN
 VICTO AVG·
 ······
 DACICO MAX
 S··· AT·MA
 X·TRIB·POT·
 III·COS·P·P·ET
 ······
 ······O
 ······
 ······ERM·
 ······DACICO·
 X·SARMA·····
 ······

Fig. 2. Inscripția miliarului

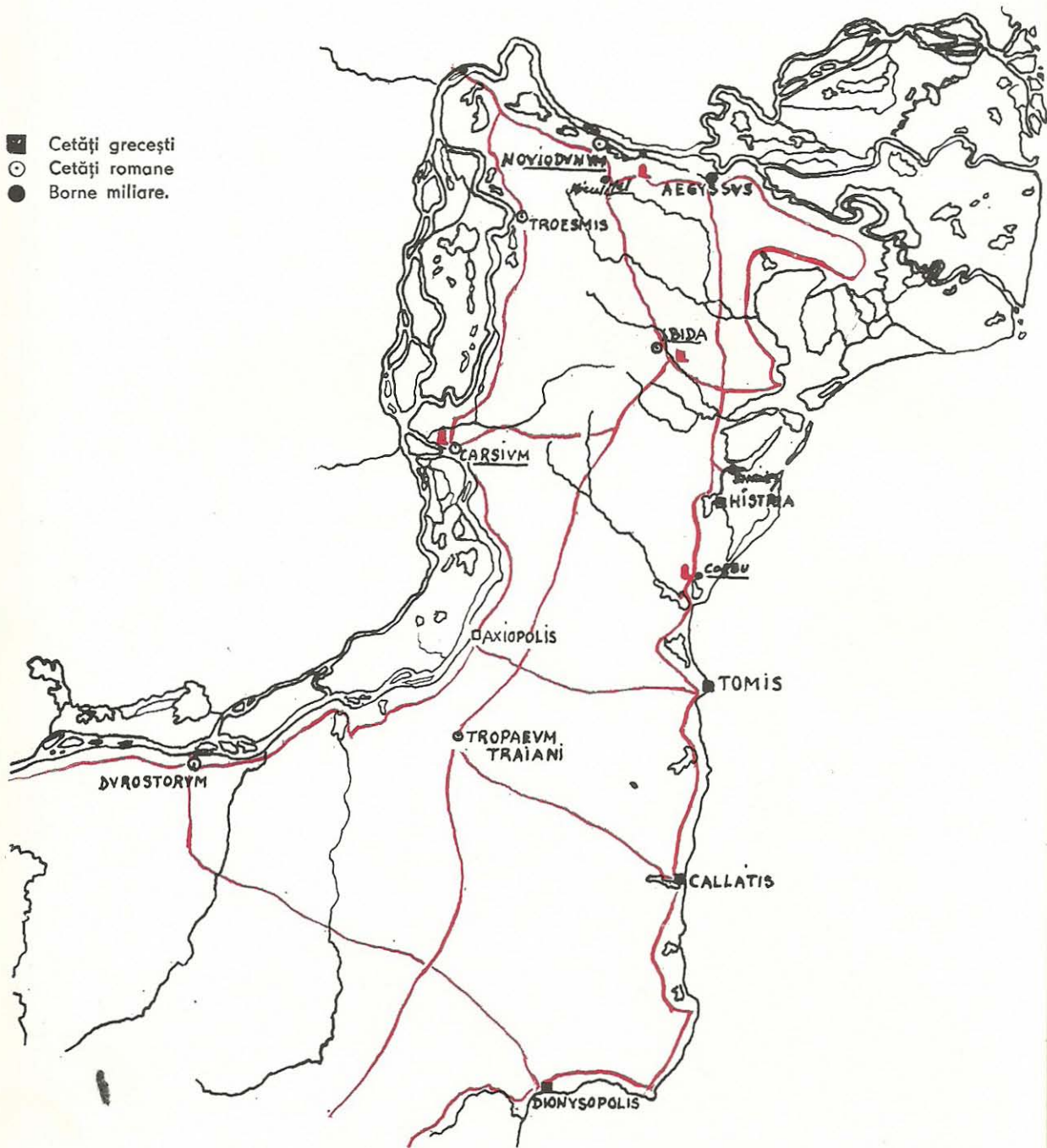

Fig. 3. Harta descoperirilor de miliari din epoca Maximin Traicul.

[Germ(anico) Max(imo)]
 Dacico Max (imo)
 S [arm] AT (ico) MA
 X(imo), TRIB(uniciae) POT(estatis)
 III, co(n)s(uli), P(ater)P(atriciae) ET
 [C. Iulio Vero
 Maximo, n]o
 [bilissimo
 Caesari, G]ERM(anico)
 [Max(imo)], DACICO[Ma]
 X(imo), SARMA[t(ico) Max(imo)]
 [M(illia) P(assum) IV ?]"

Cea de-a II-a problemă se referă la datarea monumentului. Din acest punct de vedere, avem posibilitatea să facem o încadrare destul de restrânsă, întrucât miliarul menționează anul III al puterii tribuniciene și anul consulatului lui Maximin.

Acesta, preia puterea tribuniciană pentru a treia oară la 10 decembrie anul 236 e.n., fiind consul între 1 ianuarie 236 și 1 ianuarie 237 e.n.⁹. Așadar, stilpul miliar a fost așezat la sfârșitul anului 236 e.n., mai precis în luna decembrie a aceluși an, când lucrările de întreținere a drumului vor fi fost încheiate în acele locuri. Importanța descoperirii le dăgă M-rea Saun face parte dintr-o serie de monumente similare descoperite în Dobrogea și aparținând toate epocii lui Maximin Tracul.

Din scurta dar zbuciumată sa domnie, din teritoriul Dobrogei romane, ne-au parvenit șase inscripții onorifice¹⁰ și trei stilpi miliari, excluzându-l pe cel de față. Un stilp miliar descoperit la Corbu¹¹, menționează repararea drumului de pe litoral un altul, descoperit lângă cetatea Ibida¹², se referă la refacerea drumului longitudinal central al Sciției Minore, iar cel de-al III-lea miliar descoperit în Dobrogea, provine de la Carsium¹³ menționând refacerea drumului dunărean.

Monumentul recent descoperit în teritoriul cetății Noviodunum este al patrulea miliar din vremea lui Maximin și cel de al doilea care atestă

⁹ *Ibidem*, p. 215.

¹⁰ Două baze de statui cu dedicații (an 236) descoperite la Histria (*Histria IV*, p. 657-659, nr. 39; V. Pârvan, *Dacia II*, 1925 p. 244-246 nr. 42); un altar provenit din „vicus Secundini” (V. Pârvan, *Histria VII* p. 96-106, nr. 61); un altar fragmentar descoperit la nord de Tomis, în cartierul Anadalchioi (*CIL III*, 7533 = Gr. Florescu, *Fouilles*, p. 108-109 nr. 2); O „ara” cu dedicație provenind din Capidava (cf. Gr. Florescu, *Capidava I*, p. 114, nr. 28 = *Dacia*, 3-4, 1935-1936, p. 511-512) și un fragment de inscripție din Ulmetum unde numele lui Maximin și a fiului său nu au fost martelate (D. Tudor, *MCA*, II, 056, p. 577, nr. 46 fig. 5.a). Cf. R. Vulpe, *Din istoria Dobrogei*, vol. II. București 1968. p. 225-226.

¹¹ *CIL III*, 14462, precizează apărarea drumului litoralului sub guvernatorul Lucilianus.

¹² *CIL. III* 7612, cf. V. Pârvan. *Ulmetum*, I, p. 578, nota 4; este singurul exemplar din timpul lui Maximin care s-a păstrat în întregime.

¹³ *CIL. III* 7605, miliarul are același text ca și cel descoperit la Corbu.

repararea drumului de pe limes-ul dunărean al Sciției Minore (Fig. 4).

Datarea lui mai timpurie, la sfârșitul anului 236 e.n., în comparație cu ceilalți miliari descoperiți până în prezent și plasați în cursul anului 237 e.n.¹⁴, evidențiază un aspect deosebit al problemei care merită să fie consemnat. Se poate afirma, din cele cunoscute, că, în cei trei ani de domnie efectivă, acest împărat-soldat de origine tracă, a acordat acestei provincii, importanța pe care abia Diocletian, și în cu totul alte condiții istorice, avea să o dea Sciției Minore.

După înfrângerea germanilor pe Rhin, a dacilor liberi și a sarmaților-iazgyi în Pannonia¹⁵, imperiul avea de așteptat lovitura principală în Dobrogea, din partea carpilelor și a triburilor goto-taifalice. Intuind acest fapt, Maximin, a ordonat încă din toamna anului 235 e.n. pe când se afla la Sirmium, refacerea drumurilor de pe limes-ul scythic, începând din zona cea mai vulnerabilă atacului unor populații situate în părțile de nord și nord-est ale acestei provincii. Și această zonă era aceea a cetății Noviodunum care, cu mai bine de șase decenii în urmă, se dovedise a fi vad și loc de trecere pentru costobocii care invadaseră întreaga Peninsulă Balcanică¹⁶.

Răscoala din Africa și dezlănțuirea războiului civil în primăvara anului 238 e.n., soldate cu moartea împăratului și a fiului său, participarea trupelor de pe Dunăre în marea și sîngeroasa competiție pentru tron, aveau să anuleze măsurile militare pe care acest strateg valoros care a fost Maximin Tracul, le luase pentru a preîntîmpina atacurile carpo-gotilor.

Din podișul central moldovenesc, aveau să se reverse, vreme de aproape un secol, asupra Imperiului, puternicele coaliții ale triburilor carpo-gotice. În Dobrogea, va fi martora tuturor evenimentelor de tristă amintire care marcau sfârșitul unei epoci.

RÉSUMÉ

À PROPOS D'UNE BORNE MILLIAIRE TROUVÉE AU MONASTÈRE DE SAUN (DÉPT DE TULCEA)

Les fouilles effectuées ces dernières années dans l'espace compris entre la cité de Noviodunum et les localités actuelles, Niculițel et Parcheș, ont permis la localisation de plusieurs sites antiques, places sur la route qui suivait, par là, le limes danubien. La mise au jour d'une milliaire à proximité du monastère de Saun (comm. de Niculițel), fournit l'occasion à l'auteur de recouper différentes remarques dans le cadre d'une suite de considérations de topographie historique concernant l'Antiquité. C'est ainsi qu'il précise le trajet de la route romaine qui liait toutes les agglomérations romaines, de type „villa” et „vicus” développées dans cette zone, sur la direction Noviodunum-Niculițel-Parcheș.

¹⁴ R. Vulpe, *Op. cit.*, p. 226.

¹⁵ R. Vulpe, *Op. cit.*, p. 224.

¹⁶ *Ibidem*, p. 162, vezi și V. H. Baumann, în *Op. cit.*, p. 112.

Le milliaire en question comporte une dédicace des habitants de l'agglomération romaine du voisinage du monastère de Saun à l'empereur Maximin le Thrace et à son fils C. Iulius Maximus. Son texte a été restitué à partir des trois titres triomphaux — Germanicus, Dacicus et Sarmaticus Maximus — figurant dans la titulature des deux Césars. Comme l'épigraphie mentionne l'an III du tribunat et l'an du consulat de Maximin, il permet de préciser la date à laquelle cette borne a été placée au bord de la route romaine : au mois de décembre de l'an 236 de n.è. Compte tenu de cette datation de la borne du monastère de Saun, par rapport aux trois autres milliaires de Maximin le Thrace trouvés jusqu'à présent et datés de l'an 237, l'auteur suppose que la réfection des routes en Scythie Mineure a dû commencer dès l'an 236, juste après la défaite des Daces et des Sarmates, dans une zone si vulnérable aux attaques venues du nord et du nord-est. Du reste, les assauts carpo-gothiques intervenus après la mort violente de l'empereur ont démontré pleinement le réalisme des mesures prises par Maximin le Thrace.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — La borne milliaire trouvée dans l'agglomération romaine du voisinage du monastère de Saun.

Fig. 2. — L'inscription martelée de la borne milliaire trouvée près du monastère de Saun.

Fig. 3. — Plan d'emplacement (1 : 25 000) avec la localisation des principaux objectifs archéologiques de la zone Noviodunum-Niculitel-Parcheș (essai de reconsidération de la route antique).

Fig. 4. — La carte de la Dobroudja avec la localisation des bornes milliaires de l'époque de Maximin le Thrace.